

SOSYAL BİR DAVRANIŞ BIÇİMİ OLARAK DİL

Ayhan SELÇUK*

ÖZET

Etkileşim içindeki bireyler, herhangi bir konuya/olaya ilişkin görüş ve düşüncelerini ifade ederlerken, sadece bir konuşma eylemi gerçekleştirmezler, aynı zamanda konuyla/olayla ilgili sosyal bir tavır ortaya koyarlar. Sergilenen tavır ve davranışlar ise, çoğunlukla içinde yetişilen kültürün veya üyesi olunan toplumun genel geçer normlarından bağımsız değildir. Bu durum, özellikle kültürlerarası iletişim ortamlarında daha da belirgin hale gelir. Farklı kültürlerden gelen bireylerin dünyayı ve olayları kendi dil ve kültür pencerelerinden bakarak algılayıp yorumlamaları, aynı dilsel ve dil dışı tavır ve davranışlara farklı anlamlar yüklemeleri sonucunu doğurmaktadır. Bu da, karşılıklı yanlış anlama ve anlaşılmalara beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada, dil-davranış ilişkisi ve bu ilişkinin iletişimdeki yansımaları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Davranışlar, İfade Kalıpları, Kültürel Kodlar, Kültürlerarası İletişim, Yanlış Anlama

ABSTRACT

The individuals in interaction expressing their opinions and views on any subject/event, realize not only an act of speaking but also they expose a social behaviour related to this subject/event. These behaviours and attitudes are not mostly independent from the universal norms of the society in which the individuals. This case becomes significant especially in intercultural communication environments. The occasion that the individuals from the discreet cultures perceive the world and occurrences from the aspect of their own languages and cultures leads to diverse perceptions of the same sort of behaviours that are either related to language or out of language. This causes the mutual misunderstandings.

This study covers language-behaviour relations and the reflections of these relations on the communication.

Keywords: Social Behaviours, Expression Patterns, Cultural Codes, Intercultural Communication, Misunderstanding

Bireyler konuşurlarken sadece bir şeyi ifade etmiş olmazlar, aynı zamanda o anda yaşanan olayla veya konuşulan konuyla ilgili olarak bir tavır, bir davranış biçimi ortaya koyarlar. Söz konusu bu tavır ve davranışlar da, genellikle üyesi olduğu toplumda geçerliliği olan sosyal normlar üzerine bina edilir ve o çerçevede şekillenir. Başka bir deyişle; sosyal davranış biçimleri, çoğunlukla dilsel davranış biçimleri şeklinde gerçekleşir. (İmhasl/Marfurt/Portman, 1982: 203).

Skinner dili sözel davranış, dil edinimini de dilsel davranışların edinilmesi olarak tanımlar. (1957:226) Çocukluktan itibaren anadil öğrenme süreci yaşanırken sadece dilin kullanımını, neyin nerede, nasıl ifade edilmesi gerektiği öğrenilmez, aynı zamanda nerede, nasıl hareket edilmesi gerektiği de öğrenilir. Diğer bir deyişle; dil ile birlikte, iletişimde belirleyici rol oynayan, toplumda

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi

egemen olan sosyal normlar ve herkes için geçerli olan sosyo-kültürel davranış biçimleri de öğrenilir. Yani dil becerisiyle, davranış becerisi birlikte kazanılır, birlikte gelişir. Bütün bu edinimler insana belirli bir duygu, düşünce ve bakış açısı kazandırır. Bireyler dünyayı o dilin, o kültürün penceresinden görüp algılar ve olayları ona göre yorumlayıp değerlendirir. Humboldt dili, “*bir toplumun rubunun dış görünümü*” olarak tanımlar. Ona göre bir toplumun dili, o toplumun ruhu, ruhu da, o toplumun dilidir. (1836: LIII) O halde, sosyalleşme sürecinde öğrenilen ya da öğretilen dilsel ve dil dışı davranış kalıpları çoğunlukla toplumsaldır, toplumun ruh dünyasında olanlardır. Bu nedenle bireylerin iletişim davranışları da genellikle toplumsal olana koşut olarak biçimlenir veya öyle olması beklenir.¹ Dolayısıyla, bireyler arası anlaşma, toplumun kabul ettiği prosedürlerin ve ilkesel olarak karşı taraftan beklenen davranışların, beklentilere uygun şekilde ortaya konulmasıyla gerçekleşir. (Lüger, 1980: 21)

Dreitzel’in “*Bireysel davranışlar toplumsal olarak kurumsallaşmış normlar ve değerler sistemiyle düzenlenir.*” (1972: 43) demesi de bundandır. Buradan hareketle bir toplumun üyelerinin, genel geçer normlar veya değer yargıları dikkate alındığında, hangi durumlarda hangi dilsel ya da dil dışı davranışları sergileyeceklerini önceden kestirmek mümkün olabilmektedir. (Nündel, 1976: 42) Burada söz konusu olan, elbette toplumun çoğunluğudur; çoğunluğun benimseyip gündelik yaşama aktardıkları iletişim davranışlarıdır. Genel geçer davranış kalıplarından sapmaların olması kaçınılmaz bir durum olmakla birlikte, istisnaların kaideyi bozmayacağı da bir gerçektir.

Belirli durumlarda kullanılan ifadeleri belirleyen, onları standart hale getiren, ilgili toplumun gelenek ve görenekleridir, kültürel yapısıdır. Bu standartlaşma en çok, selamlaşma ve hitap şekillerinde, teşekkür ya da tebrik ifadelerinde, mutluluk veya başarı dilemeyle ilgili söz ve davranışlarda, konukların karşılanması ve uğurlanmasında, tanışma ya da birini diğerine tanıtırma ritüellerinde, vedalaşma durumlarında, başsağlığı dileme, kompliman yapma ve benzeri gündelik rutin davranışlarda kendisini gösterir. (Selçuk, 2005) Bireyler sözünü ettiğimiz sosyal olayların yaşandığı herhangi bir iletişim ortamında bulduklarında, karşılarındaki kişi ya da kişilerin yaşına, cinsiyetine, toplumsal konumuna, aralarındaki ilişkinin düzeyine göre ya da etkileşim anındaki ortamın koşullarına göre çoğunlukla toplumsal olarak belirlenen davranış kalıplarından yararlanırlar ve dilin sunduğu alternatiflerden kendilerince uygun gördükleri, karşı tarafça da uygun görüleceğini varsaydıkları ifadeleri seçip kullanırlar.

Söz konusu alanlardaki dil davranışlarının, dil dışı davranışlarda olduğu gibi, toplumlara veya kültürlere göre önemli farklılıklar gösterdikleri de bilinmektedir. Örneğin, özellikle ilk tanışma ortamlarında söylendiği gözlenen “Çok güzel bir karın/ız var.” şeklindeki bir kompliman ifadesi, Almanya, Avusturya gibi Batı

¹ Türk kültüründe çocuklara, “Şunu söylersen ayıp olur” ya da “Böyle yaparsan seni ayıplarlar” gibi uyarılarda bulunulması, hatta yetişkin bireylerin davranışlarında toplumsal normlardan herhangi bir “sapma” olduğunda, “el âlem ne der?” mantığıyla hareket edilmesi, oldukça sık gözlemlenen bir durumdur.

Sosyal Bir Davranış Biçimi Olarak Dil

ülkelerinde son derece normal karşılanıp ilgili kişiye teşekkür edilirken, Türk toplumunun geneli dikkate alındığında böyle bir ifadenin hoş karşılanmadığı, hatta çatışma nedeni olabileceği söylenebilir. Anadolu’da bu anlamda kompliman yapılacağı zaman çoğunlukla yanlış anlamayı önlemek için, “Dünya-ahret kardeşim/bacım olsun, çok iyi/sıcak kanlı -ya da duruma göre- çok hamarat bir karın/ız var.” şeklinde ifadelerin kullanıldığı görülür. (Selçuk, 1995: 315 vd.) Başka bir deyişle; kompliman yaparken, güzellik kavramından çok, diğer özelliklere vurgu yapılması yaygın bir davranış biçimidir.

Türk toplumunda erkeklerin, bir arkadaşının veya tanıdığıının eşiyle konuşurken genellikle “yenge” diye hitap etmesi de, aynı anlayışın bir başka boyutu olsa gerek. Cüceloğlu’nun da işaret ettiği gibi, bu konuşma biçimi, iltifat şekilleri veya genel anlamda nezaket kuralları, diğer dil davranışları gibi, “toplum değerlerinin etkisi altında oluşur.”(2000: 76) Dolayısıyla; kültürlerarası etkileşimlerde, örneğin bir Alman’ın tanıştığı bir Türk’e, “*Sie haben eine wunderschöne Frau*” (Harika güzellikte bir karınızdır var.) diyerek kompliman yapması, Türk vatandaşı tarafından yanlış yorumlanabileceği gibi, sıradan bir Türk vatandaşının Batı dillerinde karşılığı olmayan “Dünya ahret kardeşim/bacım olsun...” ifadesini Almanca’ya aktarması da, Alman tarafından anlaşılmayacağı, sözcük düzeyinde anlaşılabilir bile bir anlam verilemeyeceği için, sorun oluşturacaktır.

Wittgenstein, “...konuşmak bir hareketin, eylemin veya yaşam biçiminin bir parçasıdır” demektedir.(1969: 300) Türkçe’de “üslub-u beyan, aynıyla insan” şeklinde ifadesini bulan bu saptama, tek başına bir birey için düşünülebileceği gibi, toplumun geneli açısından da düşünülebilir. Çünkü, bir toplumun söz dağarcığında bulunan sözcük ya da ifade kalıpları, o toplumun yaşam biçiminin dile yansımasından başka bir şey değildir. Başka bir deyişle, yeri geldiği zaman kullanılan bir atasözü veya deyim, ya da belirli durumlarda kullanılan klişeleşmiş ifadeler, ait olduğu toplumun yaşamından, gelenek ve göreneklerinden birer kesittir aslında. Örneğin, Türkçe’deki “Tanrı misafiri” kavramı, Türk kültüründe beklenmedik veya tanıdık olmayan misafirler için kullanılmakla birlikte, toplumumuzdaki misafire verilen önemin bir göstergesidir veya “Allah’ın emri, Peygamber’in kavliyle...” şeklinde devam eden ifade kalıbı, Türk toplumundaki kız isteme geleneğine işaret eder. Batı dillerinde karşılığı olmayan bu ve benzeri deyişlerle ilgili yüzlerce örnek verilebilir. Aynı şekilde, başka dillerde bulunmasına rağmen, Türkçe’nin söz varlığında yer almayan çok sayıda sözcük veya ifade kalıbı olduğunda da kuşku yoktur.

Wittgenstein’in söz-eylem teorisi (Sprechhandlungs-theorie), “*Bir sözcüğün/sözün anlamı dildeki kullanımıdır*”(1969: 311) şeklinde formüle edilen temel bir düşünceye dayanır. Burada sözcüklerin veya ifadelerin sözlük anlamından çok, sosyal anlamına, ilgili dilde kullanıldığı bağlama dikkat çekilmektedir. Çünkü anlamı belirleyen sadece sözcüklerin kendisi ya da sosyal normlar değil, söz konusu ifadenin/kelimenin kullanıldığı bağlamdır; hatta duruma göre konuşmacının ses tonu veya konuşma anındaki jestleri ve mimikleridir. (Nündel, 1976: 13) Sohbet ortamı içerisinde kullanılan ses tonu veya beden diliyle, kameralar önünde açıklama yapılırken ya da meydanlarda

nutuk atılırken kullanılan ses tonu, yararlanılan jestler ve mimikler aynı değildir. Dolayısıyla normal bir ses tonuyla yapılan konuşmayla, heyecanlı, coşkulu yapılan bir konuşmanın dinleyiciler üzerinde bırakacağı etki de farklı olacaktır.

Bağlam ve anlamın birbirleriyle çok yakın ilinti içinde olduğuna vurgu yapan Kartarı, “*Dilsel kodlar belirli dereceye kadar bağlamdan bağımsız olarak incelenebilirken, gerçek yaşamda kod, bağlam ve anlam, yalnız bir tek olayın farklı yönleri olarak görülebilir. Bu nedenle bunlardan yalnız birini ele alarak bütün hakkında hükme varmak doğru değildir.*” diyerek, dilsel davranışların tek yönlü ele alınmasının hatalı sonuçlar doğurabileceğine işaret eder. (2001: 52) Bağlısız bir iletişim olamayacağının altını çizen Erdoğan ise, “*Kişiler arası iletişimde insanın tutum ve davranışları yer ve zamandaki ilişkilerin doğasıyla bağlantılıdır. Bu nedenle örgütlü yer ve zaman bağlamı belirlenmeden ve insan bu yer ve zaman içinde değerlendirilmeden geçerli bir inceleme ve anlamlandırma olamaz*” şeklindeki sözleriyle, zaman-mekân bağlamının iletişim sürecindeki önemine ve iletişime katılan bireylerin tutum ve davranışlarını anlamlandırmadaki rolüne dikkat çeker. (2005: 17-18) Bu saptamalar, kültür içi (intracultural) iletişim için olduğu kadar, kültürlerarası (intercultural) iletişim için de geçerlidir. Kültürlerarası etkileşim sırasında kullanılan dilsel kodların veya ortaya konulan tutum ve davranışların bağlam ve kültürel kodlar dikkate alınmadan çözümlenip anlamlandırılması, etkileşime katılanların birbirlerini çoğunlukla yanlış anlamalarına neden olmaktadır. Deyim yerindeyse yanlış bir “*kod açımı*”², iletişimin kilitlenmesine, yanlış yargıların ortaya çıkmasına ve bunun bir sonucu olarak tarafların yanlış tavırlar sergilemelerine yol açabilmektedir.

Davranış kurallarını gramer kurallarına benzeten Schmidt, buna ilişkin olarak “*davranış grameri*” (Handlungs-grammatik) terimini kullanmaktadır ve “*mantıklı sosyal davranış ile anlamlı dilsel davranış, ancak bir davranış gramerinin geçerli kurallarına göre sosyal norm haline gelmiş davranış kalıplarının, bireysel olarak ve durumlara uygun şekilde yerine getirilmesiyle mümkündür.*” demektedir. (1969: 67) Schmidt’in bu yaklaşımına göre, durumlara uygun dilsel ve dil dışı davranışların ortaya konulabilmesi bir anlamda, “dil grameri”yle “davranış grameri”nin örtüşmesine bağlıdır. Aynı kültürün üyelerinin iletişim davranışlarında bile farklılıklar gözlenirken, farklı kültürlerle mensup insanların davranışlarında bütünüyle bir örtüşme sağlanması düşünülemez. Düşünülemez; çünkü, “*Her birey, iletişime bir sosyal ve kültürel sistemin üyesi olarak katılır*” (Kartarı, 2001: 25) ve çoğunlukla alışageldiği bu sistemin normlarına göre hareket etme eğilimi gösterir. Tarafların bu eğiliminden dolayı kültürlerarası iletişimde her an için bir anlaşmazlık, uyuşmazlık veya bir yanlış anlama ya da anlaşılma sürecinin yaşanması beklenir. Yaşanabilecek böyle bir sürecin çatışmaya dönüşmemesi ve iletişimin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için, kültürlerarası iletişime gireceklerin etkileşim sırasında kendilerinininkinden oldukça farklı davranışlarla karşılaşabileceklerini peşinen kabul etmeleri, farklılıkların doğal olduğu bilinciyle hareket ederek iletişime önyargısız girmeleri ve birbirlerinin davranışlarını saygıyla karşılamaları gerekir.

² “Kod açımı” ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Kartarı, 2001, s. 99 vd.

Sosyal Bir Davranış Biçimi Olarak Dil

KAYNAKÇA

Cüceloğlu, D.: *Yeniden İnsan İnsana*, İstanbul 2000.

Dreitzel, H.P.: *Die Gesellschaftliche Leiden und das Leiden an der Gesellschaft*, Stuttgart 1972.

Erdoğan, İ.: *İletişimi Anlamak*, Ankara 2005.

Humboldt, W.: *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschen-geschlechts*, Berlin 1836.

Imhasl, B./Marfurt, B./Portman, P.: *Konzepte der Linguistik. Eine Einführung*, Wiesbaden 1982.

Kartarı, A.: *Farklılıklarla Yaşamak Kültürlerarası İletişim*, Ankara 2001.

Lüger, H.H.: "Formen rituellen Sprachgebrauchs eine vorläufige Skizze", in: *Deutsche Sprache. Zeitschrift für Theorie und Praxis*, Hrsg. von Steger, Hugo/Leys, Oda/ Stickel, Gerhard in Zusammenarbeit mit Weiner Beich Berlin 1980, s. 21-39.

Nündel, E.: *Zur Grundlegung einer Didaktik des sprachlichen Handelns Literatur+Sprache+Didaktik*, Kronberg 1976.

Schmidt, S.J.: "Sprachliches und soziales Handeln Überlegungen zu einer Handlungstheorie des Sprechens", in: *Linguistische Berichte* 2/1969, s. 64-69.

Selçuk, A.: *Soziokulturelle Dimension im Deutschen und Türkischen und interkulturelle Kommunikation Eine Kulturkontrastive Analyse alltäglicher Verhaltensweisen der österreichischen und türkischen Gesellschaften*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü 1995.

Selçuk, A.: "Kültürlerarası İletişim Açısından Gündelik İletişim Davranışları", *S.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13/2005, s.1-17.

Skinner, B.F.: *Verbal Behavior*, New York 1957.

Wittgenstein, L.: "Philosophische Untersuchungen", in: *Schriften* Bd.I, Frankfurt am Main 1969.